

Research Paper

Content Analysis of the Entrepreneurship Development Policies in the Five-Year Development Plans

*Hadi Sanaeepour¹ , Saeed Jafari Moghadam²

1. Assistant Professor, Department of Management, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran

2. Associate Professor, Department of Entrepreneurship Development, University of Tehran, Tehran, Iran

Citation: Sanaeepour, H., & Jafari Moghadam, S. (2020). [Content Analysis of the Entrepreneurship Development Policies in the Five-Year Development Plans]. *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 8 (3), 536-558. <https://doi.org/10.30507/JMSP.2020.103103>

 <https://doi.org/10.30507/JMSP.2020.103103>

Funding: See Page 553

Received: 17/6/2019

Accepted: 15/2/2020

Available Online: 22/9/2020

Article Type: Research Paper

Key words:

Policy making;
entrepreneurship
development, five-year
development plan;
entrepreneurial alphabet
model; content analysis..

ABSTRACT

The five-year development plan is one of the main higher documents for the executive offices. The current study aims to see to what extent the entrepreneurship development has been taken into account in the five-year development plan. To this aim, a quantitative content analysis and comparative component approach have been adopted. The theoretical foundation for analyzing the policies is the entrepreneurial alphabet model of international supervision of entrepreneurship in three levels: establishment and encouragement of the entrepreneurship attitudes, expression of the entrepreneurship behaviors, and improving the entrepreneurship results. The sample of analysis is the five-year development plan of Iran. The categorization of the codes was based on three stages of open, axial, selective coding. They were, then, fed into the coding form as the data collection instrument. The findings show that although the vocabularies such as entrepreneur, entrepreneurship, and business have repetitively appeared in the first to the sixth development plans, the policies are not in line with the components of entrepreneurship development model. Mostly, the focus has been on the entrepreneurship behavior and results, and then on the entrepreneurship attitudes. This is unlike the entrepreneurship development theories in which the entrepreneurship attitudes are established and encouraged so that the behaviors and results of the entrepreneurship could be developed. Finally, some suggestions are provided for the policy-making of entrepreneurship development.

JEL Classification: J68, L26, O20.

* Corresponding Author:

Hadi Sanaeepour, PhD

Address: Gonbad Kavous, Gonbad Kavous University

Tel: +98 (919) 1270196

E-mail: sanaeepour@gonbad.ac.ir

تحلیل محتوای سیاست‌های توسعه کارآفرینی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور

* هادی ثنائی پور^۱، سعید جعفری مقدم^۲

۱. استادیار گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی آزادشهر، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد کاووس، ایران
۲. دانشیار گروه توسعه کارآفرینی، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چیکید

تاریخ دریافت: ۲۷ خرداد ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۲۶ بهمن ۱۳۹۸

تاریخ انتشار: ۱ مهر ۱۳۹۹

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

کلیدواژه‌ها:

برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، تحلیل محتوا، توسعه کارآفرینی، سیاست‌گذاری، مدول الفبای کارآفرینی.

یکی از اسنادی که به‌عنوان سند بالادستی و هدایتگر توسعه مبنای عمل مجریان قرار گرفته، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور است. هدف تحقیق حاضر پاسخ به این پرسش محوری است که در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور، به‌مثابه یکی از بالاترین سندهای هدایت‌کننده جریان توسعه، تا چه اندازه توسعه کارآفرینی در سیاست‌گذاری‌های ملی مورد توجه قرار گرفته است. برای پاسخ‌گویی به این سؤال از تکنیک تحلیل محتوای کمی و رویکرد به‌کارگیری قیاسی مقوله‌ها استفاده شد. نظریه مبنایی در نظر گرفته‌شده برای تحلیل محتوای سیاست‌ها، «مدل الفبای کارآفرینی» دیده‌بان جهانی کارآفرینی در سه سطح و به‌ترتیب مؤلفه‌های سه‌گانه ایجاد و تقویت نگرش‌های کارآفرینانه، بروز رفتارهای کارآفرینانه و بهبود نتایج کارآفرینانه است. جامعه آماری پژوهش برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور بوده است. دسته‌بندی گزاره‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی براساس فرایند کدگذاری در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام شد و داده‌ها در فرم کدگذاری به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان داد اگرچه بازگویی واژگان کارآفرین، کارآفرینی و کسب‌وکار در محتوای برنامه‌های اول تا ششم توسعه با رشد همراه بوده، سیاست‌های تدوین‌شده از نظر مؤلفه‌های مدل توسعه کارآفرینی تناسب چندانی با یکدیگر نداشته و بیشترین توجه، به رفتارها و نتایج کارآفرینانه و سپس به نگرش‌های کارآفرینانه معطوف بوده است. این درحالی است که براساس نظریات توسعه کارآفرینی، ابتدا باید نگرش‌های کارآفرینانه شکل بگیرد و تقویت شود و با تکیه بر آن، رفتارها و نتایج کارآفرینانه توسعه یابد. درنهایت برپایه فرایند و یافته‌های این پژوهش، پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی ارائه شد.

طبقه‌بندی JEL: J68, L26, O20.

* نویسنده مسئول:

دکتر هادی ثنائی پور

نشانی: گنبد کاووس، دانشکده علوم انسانی آزادشهر، دانشگاه گنبد کاووس

تلفن: ۰۹۸ (۹۱۹) ۱۲۷۰۱۹۶

پست الکترونیک: sanaeepour@gonbad.ac.ir

www.SID.ir

۱. مقدمه

نتایج چشمگیر کارآفرینان به‌عنوان یکی از بازیگران توسعه اقتصادی و اجتماعی توجه خط‌مشی (سیاست)‌گذاران را به خود جلب کرده است. بخش اعظم خط‌مشی‌ها که بیش از پیش مورد تأکید دولت‌ها قرار می‌گیرند، نیز در پی تسهیل شرایط برای پیگیری تلاش‌های کارآفرینانه‌اند. از سوی دیگر خط‌مشی‌های پشتیبان کارآفرینی با گذشت زمان به‌گونه‌ای فزاینده پیچیده شده است؛ زیرا دولت‌ها از تسهیل شرایط برای ایجاد بنگاه‌های جدید به‌سوی حمایت از کسب‌وکارهای کارآفرینانه و با رشد بالا می‌روند (Acs, Szerb & Autio, 2016, p. 57). همچنین فعالیت‌های کارآفرینان به شکل‌گیری تعاریف مختلف و بروز خط‌مشی‌های کارآفرینانه گوناگون در جوامع پیشرو و در حال توسعه انجامیده است (Hölzl, 2010). با این حال، سیاست‌گذاری کارآفرینی یک حوزه در حال ظهور از جریان سیاست‌گذاری اقتصادی است که به‌خوبی توسعه نیافته و همچنان دانش محدودی در سیاست‌گذاری کارآفرینی به‌عنوان حوزه‌ای مستقل وجود دارد (Shankar & Nithyananda, 2017, p. 186).

در ایران نیز از یک سو دانش خط‌مشی‌گذاری نسبت به عمل خط‌مشی‌گذاری پیشینه‌ای طولانی ندارد و حوزه نظریه‌پردازی خط‌مشی‌گذاری عاری از متخصصان این رشته است و نیز نبود پیوند بین رشته علوم سیاسی و مدیریت دولتی بر کندی تولید دانش در این حوزه افزوده است (دانایی‌فرد، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۱). همچنین با آنکه خط‌مشی کارآفرینی در یکی دو دهه اخیر وارد دستگاه سیاست‌گذاری دولت‌ها شده، تاکنون پژوهش‌های چندانی درباره آن انجام نشده و دانش محدودی از شناخت کارآفرینی، به‌عنوان یک قلمروی سیاست‌گذاری، موجود است (همان، ص. ۱۲۶). از سوی دیگر با وجود اهمیت کارآفرینی و محیط کسب‌وکار در کشور، توجه سیاست‌گذاران به مقوله کارآفرینی عمری کوتاه دارد و از همین رو ابزارها و سیاست‌های توسعه کارآفرینی آن‌گونه که شایسته است، فرصت بلوغ نیافته‌اند (معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال، ۱۳۹۵).

مقایسه نتایج ارزیابی‌های سازمان‌های بین‌المللی در موضوع کارآفرینی و محیط کسب‌وکار ایران با دیگر کشورها نیز نمایانگر ضرورت پیگیری پژوهش‌های هرچه بیشتر درباره توسعه کارآفرینی است؛ چنان‌که رتبه ایران از میان ۱۳۷ کشور جهان بر پایه اکوسیستم کارآفرینی، ۷۲، و از میان کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی و شمال آفریقا ۱۱ ارزیابی شده است. این رتبه در شاخص رقابت‌پذیری جهانی ۶۹ و در شاخص جهانی نوآوری ۷۵ سنجیده شده است (GEDI¹, 2018).

بازاندیشی در نتایج ناخوشایند یادشده پژوهشگران را به بازبینی برنامه‌های پنج‌ساله

1. Global Entrepreneurship and Development Institute (GEDI)

توسعه، به‌عنوان یکی از اسناد بالادستی سیاست‌گذاری و راهنمای فرایند توسعه ملی، برانگیخت. پرسشی کلیدی درباره جایگاه «سیاست‌های کارآفرینی» در برنامه‌های توسعه کشور بدین شرح مطرح شد: توسعه کارآفرینی (به‌مثابه رهیافتی نوین و راهگشا) تا چه اندازه در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور مورد توجه بوده است؟

برای پاسخ‌گویی به این پرسش، الگوی شاخص جهانی توسعه کارآفرینی و ابعاد آن به‌عنوان الگویی پذیرفته‌شده در ارزیابی توسعه کارآفرینی در کشورهای مختلف مبنا قرار داده شد و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کمی، میزان توجه به کارآفرینی در هریک از برنامه‌های پنج‌ساله توسعه و سیر تغییرات آن در طول برنامه‌های مختلف ارزیابی گردید.

۱-۱. مروری بر ضرورت و هدف پژوهش

هدف پژوهش حاضر ارزیابی جایگاه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه کشور است. چالش بزرگ نظام خط‌مشی‌گذاری عمومی کشور، چگونگی ارزیابی خط‌مشی‌ها و برنامه‌هاست که خود ریشه در ضعف دانش فنی و نظری دارد. عرصه خط‌مشی‌گذاری عمومی نیازمند فرایندی نظام‌مند و هدفمند برای تولید داده‌های مناسب و معتبر، پردازش آن‌ها و تبدیل آن به دانش کاربردی است تا از میزان و کیفیت تحقق اهداف خط‌مشی‌ها و برنامه‌ها، آثار و پیامدهایشان و موفقیت و شکست آن‌ها آگاهی یابد و از آن دانش برای خط‌مشی‌گذاری عمومی و تصمیم‌گیری بهره‌گیرد (شکری، دانایی‌فرد، خیرگو و فانی، ۱۳۹۷، ص. ۸۰).

برای رفع چالش ذکرشده در این پژوهش از الگوی دیده‌بان جهانی کارآفرینی، به‌عنوان الگویی فرایندمحور، هدفمند و کاربردی در ارزیابی توسعه کارآفرینی در جهان استفاده شده است. فرایند تحقیق نیز برپایه شاخص‌های الگوی یادشده، به ارزیابی و تحلیل راهبردهای همسو با توسعه کارآفرینی در هریک از قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور می‌پردازد.

مرور کلیدواژه‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه نشان می‌دهد در نخستین برنامه‌های مصوب، معمولاً کارآفرینی مغفول واقع شده؛ اما در برنامه‌های تدوین‌شده در سالیان اخیر به کارآفرینی و مفاهیم وابسته به آن بیشتر توجه شده است. شواهد نشان می‌دهد گنجاندن واژه کارآفرینی در اسناد سیاستی سابقه چندانی ندارد و اولین برنامه‌ای که در آن سخنی از کارآفرینی به میان آمده، برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳) بوده است (Jafari Moghadam, 2017, p. 16). همچنان‌که در برخی اسناد بالادستی از قبیل سند چشم‌انداز، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و... که در دهه اخیر

تصویب شده‌اند، بر اهمیت کارآفرینی و نقش کارآفرینان در توسعه کشور تأکید شده است. ذکر این نکته نیز ضروری است که بررسی اجمالی سیاست‌های مرتبط با کارآفرینی در اسناد مختلف سیاست‌گذاری نشان می‌دهد منظور سیاست‌گذاران از توسعه کارآفرینی عمدتاً ایجاد اشتغال بوده است. بنابراین نتایجی که از این پژوهش حاصل می‌شود، می‌تواند دیدگاه‌های حاکم بر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در برنامه‌های توسعه کشور را در حوزه‌های مختلف، از جمله توسعه کارآفرینی، تبیین کند.

۱-۲. سؤال‌های پژوهش

با در نظر گرفتن توضیحات پیشین، سؤال اصلی پژوهش این است:

- توسعه کارآفرینی تا چه اندازه در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور مورد توجه بوده است؟

با توجه به اینکه الگوی دیده‌بان جهانی کارآفرینی مشتمل بر ابعاد سه‌گانه نگرش‌ها، رفتارها و نتایج کارآفرینانه برای ارزیابی برنامه‌ها در نظر گرفته شده، سایر سؤال‌های پژوهش به شرح زیر تنظیم شده:

- در برنامه‌های توسعه کشور به چه میزان به هریک از ابعاد توسعه کارآفرینی (نگرش‌ها، رفتارها و نتایج کارآفرینانه) توجه شده است؟

- توجه به هریک از ابعاد توسعه کارآفرینی در برنامه‌ها فزاینده بوده است یا کاهش یافته؟ به چه میزان؟

- در مجموع به کدام یک از ابعاد توسعه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه بیشتر توجه شده و برای بهبود وضع موجود چه راهکارها و پیشنهادهایی می‌توان ارائه کرد؟

۲. پیشینه تحقیق

در سالیان اخیر، پژوهش‌های سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی در ایران و جهان رشد بسیاری داشته و تحقیق حاضر نیز در ادامه این پژوهش‌ها انجام شده است. جست‌وجوی پژوهشگران به پژوهشی که برنامه‌های توسعه کشور را از منظر شاخص‌های توسعه کارآفرینی بررسی کرده باشد، منجر نشد. با این حال، شماری از نزدیک‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده به این پژوهش را می‌توان چنین برشمرد:

پژوهش **فهام و پرهیزکار (۱۳۹۷)** در پی آگاهی از جایگاه توسعه کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور به روش تحلیل محتوا نشان داد که بیشترین بازتاب مقوله‌های کارآفرینی در اسناد مرتبط با اقتصاد مقاومتی بوده است. برپایه این یافته‌ها، کارآفرینی با

یک رویکرد ارزشی در اسناد یادشده در حال بروز است. همچنین در این پژوهش از الگوی نظری برای ارزیابی توسعه کارآفرینی استفاده نشده است.

کشاوری (۱۳۹۷) نیز پس از بازبینی ساختاریافته پژوهش‌های برگزیده، با رویکرد فراتحلیل، سازه‌های گوناگونی را در پیشبرد اهداف توسعه کارآفرینی روستایی ایران شناسایی کرد. یافته‌های این پژوهش توانایی‌های کارآفرینانه، فرهنگ کارآفرینی، اصلاح یا تدوین قوانین حمایتی و دسترسی به سرمایه را مهم‌ترین این سازه‌ها برشمرد.

مقیمی، طالقانی، رمضان‌پور و داوری (۱۳۹۰) نیز با ارزیابی پیش‌برندگی سیاست‌های کلان و خرد توسعه کارآفرینی کشور نشان دادند که در مجموع سیاست‌های خرد و کلان مؤثر بر توسعه کارآفرینی در موقعیت پیش‌برنده نیستند و نیازمند بهبود هستند.

از مهم‌ترین پژوهش‌های خارجی این حوزه نیز می‌توان به مطالعات پیچ^۲ و دیگران (۲۰۱۷)، لندستروم و استیونسون^۳ (۲۰۰۵؛ ۲۰۰۲؛ ۲۰۰۱)، استیونسون و لندستروم (۲۰۰۷)، اکس و زرب^۴ (۲۰۰۷)، هافمن^۵ (۲۰۰۷)، سینگر^۶ (۲۰۰۷)، هنریکسون و استنکولا^۷ (۲۰۱۰)، ردفورد^۸ (۲۰۱۲) و آدرچ، گرلیو و توریک (۲۰۰۷) در سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی یاد کرد.

برای نمونه پیچ و دیگران (۲۰۱۷) سیاست‌های توسعه کارآفرینی و کسب‌وکارهای کوچک و متوسط را با رویکرد آمیخته اکتشافی و پژوهش موردی، به یاری مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و تحلیل‌های آماری، بررسی کردند و در نهایت به اهمیت نقش دولت و نهادهای بخش عمومی برای توسعه کسب‌وکارها دست یافتند. یافته‌ها نشان می‌دهد عوامل بخش عمومی بر توسعه فرصت‌های کارآفرینی مؤثرند.

آدییا، ردمیکر، ونسه و اهوایا^۹ (۲۰۱۶) با استفاده از روش پژوهش کیفی و مصاحبه با خبرگان، به گردآوری و تحلیل اطلاعات کارآفرینان پرداختند. نتایج بیانگر آن است که بدون آموزش و یادگیری مهارت‌های اصلی (مانند مهارت‌های مدیریتی، ارتباطی، مالی و...) نمی‌توان به توسعه کسب‌وکار دست یافت.

2. Page

3. Lundstrom & Stevenson

4. Acs & Szerb

5. Hoffmann

6. Singer

7. Henrekson & Stenkula

8. Redford

9. Adiyia, Rademaeker, Vanneste & Ahebwa

یکی از مطالعات مرتبط پژوهش فیگورآ آرمیجوز و جانسون^{۱۰} (۲۰۱۶) درباره پیامدهای تسهیلات پرداخت مالیات کسب و کارها، به عنوان یکی از برنامه های توسعه کارآفرینی اجرا شده در ایالت کانزاس امریکا، است که نشان داد کارکردهای روشن و قطعی در مناطق پذیرنده قانون این برنامه (در سال های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰م) در پنج نشانگر معمول اقتصاد محلی و فعالیت کارآفرینانه دیده نشده است.

وانگ و اپ^{۱۱} (۲۰۱۳) با هدف طراحی چارچوبی برای اجرای سیاست های کارآفرینی، با روش مطالعه موردی و تأکید بر اهمیت نهادهای بخش عمومی، عوامل مؤثر بر اجرای سیاست های کارآفرینی را ارزیابی کردند. یافته های پژوهش نقش و اثر محیط کلان اقتصادی - اجتماعی، عوامل نهادی، روابط و هماهنگی های درون سازمانی و گروه های ذی نفع در اجرای سیاست های کارآفرینی را آشکار کرد. **ردفورد (۲۰۱۲)** نیز بر آموزش و توسعه مهارت های نیروی انسانی (مالی، حقوقی، مدیریتی، بازاریابی، توسعه محصول) و نقش نهادهای توانمندساز در ارتقای این مهارت ها در فرایند توسعه کارآفرینی تأکید کرده است.

پژوهش **آدرچ و دیگران (۲۰۰۷)** با هدف تدوین چارچوبی برای سیاست گذاری کارآفرینی، به روش اکتشافی - تحلیلی انجام شد. یافته های این پژوهش بر افزایش توانمندی ها و آموزش کارآفرینان، توسعه فناوری، دسترسی به منابع، خط مشی رقابت، حقوق مالکیت معنوی و محیط قانون گذاری، تشکیلات نهادی و بهبود محیط کسب و کار تأکید می کند.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. مفهوم خط مشی گذاری و سیاست گذاری توسعه کارآفرینی

خط مشی گذاری مجموعه اقدام های نسبتاً پایدار و هدفمندی است که از سوی یک فرد یا مجموعه ای از نقش آفرینان برای پرداختن به یک مسئله یا دغدغه عمومی دنبال می شود (Anderson, 2004, p. 4). سیاست گذاری کارآفرینی ابزاری برای ترغیب به کارآفرینی است و هدف نخستین آن برانگیختن افراد بیشتری به کارآفرینی است که این فرایند با حرکت از زایش (کسب و کارهای نوپا) و پردازش به سوی راه اندازی اولیه کسب و کارها رخ می دهد (Lundstrom & Stevenson, 2001, p. 4). سازمان توسعه و تجارت سازمان ملل متحد (آنکتاد)^{۱۲} سیاست گذاری کارآفرینی را رهاسازی ظرفیت ها و تسهیل

10. Figueroa-Armijos & Johnson

11. Wang & Ap

12. UNCTAD

راه‌اندازی کسب‌وکارها می‌داند (Lundstrom & Stevenson, 2005). سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی، هدایت کنش‌های مولد اقتصادی و اجتماعی برای افراد است (Rigby & Ram- logan, 2013). این فرایند بر افراد و کسب‌وکارهای کوچک تأکید دارد (Norback, Persson & Douhan, 2014, p. 22). سیاست‌گذاری کارآفرینی از راه تلاش برای پژوهش در بستر و زمینه کارآفرینان امکان‌پذیر است (Mintrom, Salisbury & Luetjens, 2014). شواهد تجربی نظام اقتصادی بستر ساز و پرورش‌دهنده شرکت‌های کارآفرینانه با رشد بالا را برتر از نظام اقتصادی می‌داند که برای افزودن بر شمار کسب‌وکارهای کوچک یا نرخ خوداشتغالی تلاش می‌کند (Shane, 2008).

سیاست‌گذاران کارآفرینی بازیگران پرانرژی هستند که با دیگران در مباحث سیاست‌گذاری کار می‌کنند تا به تغییرات شایسته‌ای دست یابند (Mintrom & Luetjens, 2017, p. 1). سیاست‌گذاران کارآفرینی فرصت‌های جدیدی را ایجاد کرده، دیگران را برای پشتیبانی از نوآوری‌های پیشنهادی خود بسیج می‌کنند (ibid., p. 4). خط‌مشی‌های کارآفرینی تأثیر مستقیمی در کارآفرینان و سرمایه‌گذاری‌های جدید دارد. همچنین خط‌مشی کارآفرینی - به‌عنوان مقوله‌ای مستقل - آثار بسیاری بر کسب‌وکارهای کوچک دارد. اهمیت این موضوع هنگامی بیشتر می‌شود که بدانیم اغلب کسب‌وکارهای مخاطره‌آمیز جدید کسب‌وکار کوچک و کارآفرینانه‌اند. با این حال، خط‌مشی دولتی به کارآفرینی و کسب‌وکارهای کوچک محدود نیست و دامنه گسترده‌ای از خط‌مشی‌ها را در برمی‌گیرد (Foss, Henry, Ahl & Mikalsen, 2018, p. 4). از این رو دولت‌ها با تدوین خط‌مشی‌هایی برای پرورش روحیه و رفتار کارآفرینانه نقش مؤثری در توسعه کارآفرینی ایفا می‌کنند (Lundstrom et al., 2017).

۳-۲. معرفی مدل توسعه کارآفرینی و شاخص‌های ارزیابی

مدل‌های متعددی برای توسعه کارآفرینی ارائه شده است که هر کدام بر عوامل و شاخص‌های متعددی تأکید می‌کنند. یکی از مدل‌های رایج برای توسعه کارآفرینی که مبنای نظری تحقیقات دیده‌بان جهانی کارآفرینی است و در کشورهای متعددی مورد استفاده قرار گرفته و براساس این مدل پایش سالیانه‌ای از وضعیت کارآفرینی خود ارائه می‌دهد، مدل الفبای کارآفرینی^{۱۳} سازمان دیده‌بان جهانی کارآفرینی^{۱۴} است. در این مدل، توسعه کارآفرینی شامل ایجاد و تقویت نگرش‌های کارآفرینانه، بروز رفتارهای کارآفرینانه و بهبود میزان اشتیاق توسعه‌ای کارآفرینانه (نتایج)^{۱۵} است (Acs & Szerb, 2007).

13. Global Entrepreneurship and Development Institute (GEDi) model

14. Global Entrepreneurship Monitor (GEM)

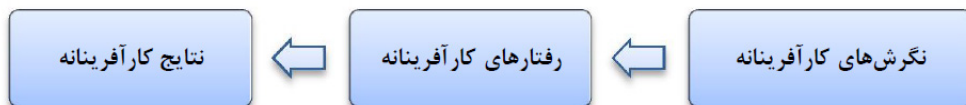
15. Attitudes, Behaviors & Consequences (ABC) Model

نگرش کارآفرینانه تمایل به انجام فعالیت‌های کارآفرینانه است و شامل مجموعه‌ای از ویژگی‌های روان‌شناختی همچون توان شناسایی فرصت‌های کارآفرینانه، باور به پیوندهای اجتماعی، ریسک‌پذیری و... است که فرد را به سمت کارآفرینی سوق می‌دهد و منجر به شکل‌گیری قصد کارآفرینی در وی می‌شود.

رفتارهای کارآفرینانه فعالیت‌های کارآفرینانه به فعل‌رسیده نظیر شبکه‌سازی و تیم‌سازی، بهره‌برداری از فرصت، جذب و توسعه فناوری‌های نوین و... است که ابتدا کارآفرینی نوپا بوده و پس از مدتی تثبیت می‌شود.

نتایج (اشتیاق) کارآفرینانه خروجی این فرایند است که شامل مواردی همچون نوآوری در فرایند و محصولات، رشد و بین‌المللی‌سازی کسب‌وکار، ارائه محصولات و فناوری‌های جدید و نظایر آن است (Acs et al., 2016, p. 480).

شکل ۱. مدل الفبای کارآفرینی دیده‌بان جهانی کارآفرینی (Source: Acs & Szerb, 2007) فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

در این مدل، نگرش‌ها با رفتارها در رابطه مستقیم هستند و براساس آن، می‌توان رفتارها را پیش‌بینی کرد. رفتارهای کارآفرینانه کارآفرینی به فعل‌رسیده است که ابتدا کارآفرینی نوپا بوده و پس از مدتی تثبیت می‌شود. رفتارهای کارآفرینانه نتایج کارآفرینانه را دربر خواهد داشت (دیده‌بان جهانی کارآفرینی ایران، ۱۳۹۱، صص. ۱۱-۱۲). نتایج کارآفرینانه به فعالیت‌های پس از راه‌اندازی کسب‌وکار توسط کارآفرینان اشاره دارد (Bosma, Jones, Autio & Levie, 2008). براساس تعریف دیده‌بان جهانی کارآفرینی، نتایج کارآفرینانه با ورود شرکت‌های جدید به اقتصاد معنا پیدا می‌کند (Acs et al., 2016, p. 479).

با درنظر گرفتن مدل دیده‌بان جهانی کارآفرینی، نگرش‌های کارآفرینانه به بروز رفتارهای کارآفرینانه می‌انجامد و رفتارها نیز به نتایج کارآفرینانه منتج می‌شود. بدیهی است توسعه کارآفرینی به‌عنوان راهبرد کلان جامعه، مستلزم افزایش یا بهبود نگرش‌ها و رفتارهای کارآفرینانه در تمام سطوح فردی، تیمی، سازمانی، صنعت و به‌ویژه در سطح ملی است. در جدول ۱ شاخص‌های ارزیابی مؤلفه‌های سه‌گانه مدل ارائه شده است.

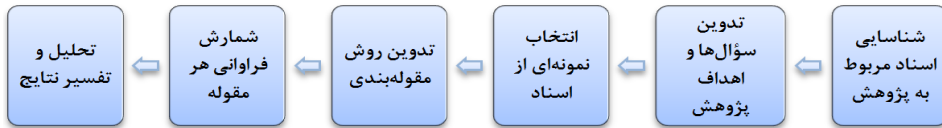
جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های ارزیابی مدل الفبای توسعه کارآفرینی (Source: ibid)

مؤلفه‌ها	نگرش‌های کارآفرینانه	رفتارهای کارآفرینانه	نتایج کارآفرینانه
شاخص‌های ارزیابی	قصد کارآفرینانه	شبکه‌سازی	نوآوری در فرآیند
	خودکارآمدی کارآفرینانه	رهبری کارآفرینانه تدوین طرح کسب‌وکار	بین‌المللی‌سازی کسب‌وکار
	باور به پیوندهای اجتماعی	جذب و توسعه فناوری نوین	شهرت و اعتبار (برندسازی)
	منزلت اجتماعی کارآفرینان	ارتقای توانمندی‌های فردی	نوآوری در محصول / خدمت
	مخاطره‌جویی (پذیرش خطر)	تیم‌سازی برای راه‌اندازی کسب‌وکار جدید	رشد کسب‌وکار و اشتغال‌زایی
	توانایی درک فرصت‌های کارآفرینانه	بهره‌برداری از فرصت	به‌خطر افتادن (ریسک) سرمایه

۴. روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع تحقیق، توصیفی است. برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش نیازمند بررسی محتوای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور هستیم. بدین منظور از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا روشی انعطاف‌پذیر برای تحلیل داده‌هاست (Cavanagh, 1997, p. 5) و به تحلیل سیستماتیک، عینی و کمی ویژگی‌های پیام‌ها، از جمله اسناد و مدارک، می‌پردازد (Neondorf, 2002, p. 1). اسناد مورد بررسی در این تحقیق، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور است.

در روش تحلیل محتوا، داده‌های پژوهشی از میان اسناد گردآوری می‌شود (Ahmed, 2010, p. 8). داده‌های مورد استفاده در این پژوهش نیز از اسناد و قوانین برنامه‌های توسعه کشور جمع‌آوری شد. در مقاله پیش‌رو، اسناد و قوانین به‌عنوان یک کانون پژوهشی مهم تحلیل شد و با استفاده نظام‌مند از داده‌های اسنادی مبتنی بر شاخص‌های الگوی دیده‌بان جهانی توسعه کارآفرینی (جدول ۱)، محتوای قوانین برنامه پنج‌ساله توسعه براساس فرایند معرفی‌شده در شکل ۲ استخراج، طبقه‌بندی و ارزیابی شد.

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

شکل ۲. فرایند تحلیل محتوای اسناد (منبع: گال، بورگ و گال، ۱۳۸۶)

تاکنون شش برنامه به‌عنوان قانون برنامه پنج‌ساله توسعه تدوین شده است. این برنامه‌ها به‌عنوان جامعه آماری این پژوهش در نظر گرفته شده است. از آنجا که برای پاسخ‌گویی به سؤال‌های پژوهش نیازمند بررسی تمام قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور هستیم، نمونه‌گیری به روش تمام‌شماری انجام شد و تمام جامعه آماری نمونه تحقیق در نظر گرفته شد.

واحد تحلیل پژوهش (مقوله‌ها) شامل گزاره‌ها، جمله‌ها و واژگان مرتبط با شاخص‌های الگوی توسعه کارآفرینی در هر یک از برنامه‌های توسعه بوده است که براساس تعداد و فراوانی مقوله‌های اصلی و فرعی مرتبط با شاخص‌های الگوی توسعه کارآفرینی شمارش شد. این الگو شامل ۳ مقوله اصلی نگرش‌های کارآفرینانه، رفتارهای کارآفرینانه و نتایج کارآفرینانه و ۱۹ مقوله فرعی است (شکل ۱ و جدول ۱).

دسته‌بندی گزاره‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی نیز براساس فرایند کدگذاری در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام شد و داده‌ها در فرم کدگذاری به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها جمع‌آوری شد. بدین ترتیب، اطلاعات به‌صورت منظم کدگذاری، طبقه‌بندی و شمارش شد و براساس آن تحلیل و تفسیر نتایج صورت گرفت.

در تحلیل محتوا، گزینش رویکرد تحلیل از سوی پژوهشگر برپایه نشانگرهایی همچون مسئله، اهداف و سؤالات پژوهش ضروری است. این رویکردها عبارت‌اند از:

تحلیل محتوای کمی در برابر تحلیل محتوای کیفی: در این رویکرد، تحلیل محتوا به روش تحلیل مفاد اسناد یا دیگر موادی را شامل می‌شود که در گام اول قابلیت بررسی آماری ندارند، اما به این شیوه می‌توان آن‌ها را آماده مقایسه‌های آماری کرد (مؤمنی‌راد، علی‌آبادی، فردانش و مزینی، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۴).

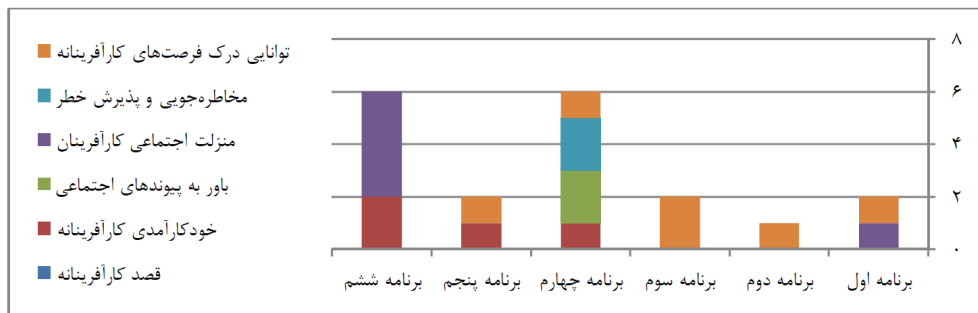
تحلیل محتوای آشکار در برابر تحلیل محتوای پنهان: تحلیل آشکار آنجا مطرح می‌شود که متن با جنبه‌هایی که نمایانگر اجزای آشکار محتواست، سروکار دارد و به‌روشنی به آن‌ها اشاره شده است (ادیب، پرویزی و صلصالی، ۱۳۹۰، ص. ۲۵۴). به‌طور کلی تحلیل محتوای کمی بیشتر با محتوای آشکار و تحلیل محتوای کیفی با محتوای پنهان اسناد سروکار دارد.

تحلیل محتوای استقرایی در برابر تحلیل محتوای قیاسی: هنگامی که محقق در پی آزمون یا بررسی صحت نظریه، مدل یا فرضیاتی است، از روش تحلیل محتوای قیاسی مقوله‌ها^{۱۶} استفاده می‌کند و زمانی که می‌کوشد در حوزه‌ای جدید به فهمی تازه دست یابد و مدل یا نظریه‌ای در آن زمینه تدوین کند، از تحلیل محتوای استقرایی بهره می‌گیرد (مؤسسی‌راد و دیگران، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۶).

با توجه به سؤال‌ها و اهداف پژوهش، برای تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه کشور از منظر شاخص‌های الگوی توسعه کارآفرینی از رویکردهای تحلیل محتوای کمی، آشکار و قیاسی استفاده شده است.

۵. یافته‌های تحقیق و تحلیل نتایج

یافته‌های تحقیق نتایج مرتبط با هریک از مؤلفه‌های اصلی مدل توسعه کارآفرینی را به تفکیک شاخص‌های تشکیل دهنده آن نشان می‌دهد. با توجه به اهمیت و اولویت تمرکز بر نگرش‌های کارآفرینانه برای توسعه کارآفرینی، ابتدا متغیر نگرش‌های کارآفرینانه و شاخص‌های مرتبط با آن بررسی شد. همان‌طور که در شکل ۳ دیده می‌شود، در برنامه‌های مختلف پنج‌ساله توسعه کشور بیشترین توجه به توسعه نگرش‌های کارآفرینانه در برنامه‌های چهارم و ششم توسعه و کمترین سیاست‌ها برای توسعه نگرش‌های کارآفرینانه نیز در برنامه دوم توسعه تنظیم شده است.

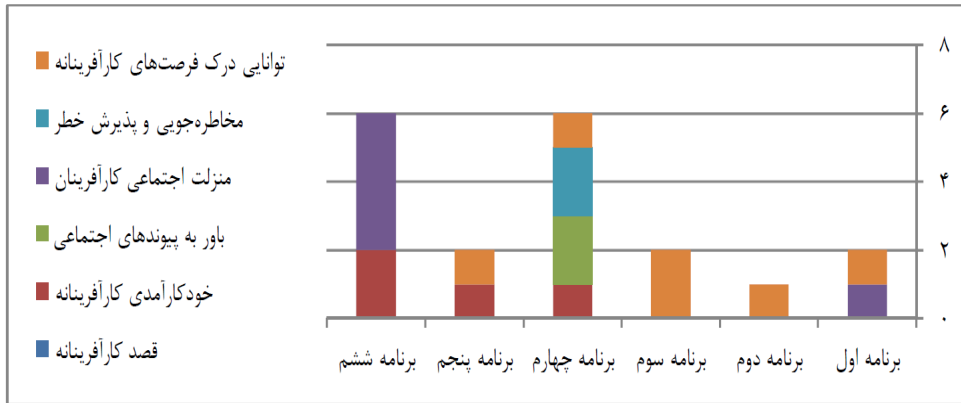
شکل ۳. توزیع فراوانی سیاست‌های تنظیم‌شده برای توسعه نگرش‌های کارآفرینانه در برنامه‌های توسعه

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

(منبع: یافته‌های تحقیق)

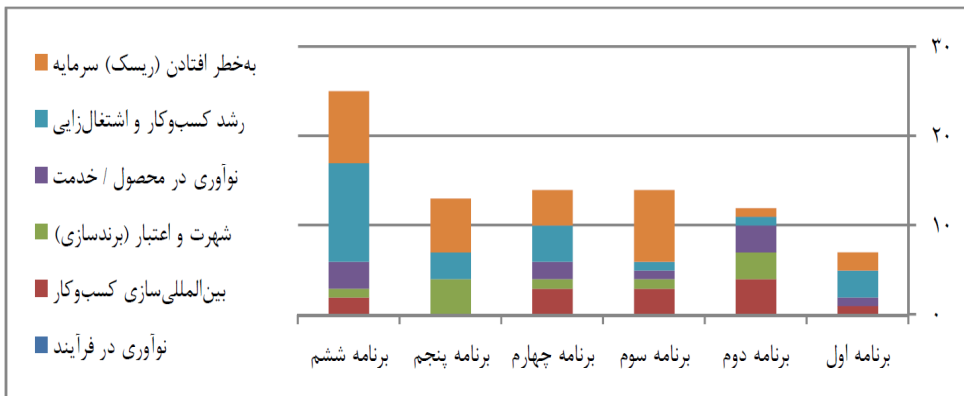
بر اساس مدل دیده‌بان جهانی کارآفرینی، پس از نگرش‌های کارآفرینانه، رفتارهای کارآفرینانه اهمیت پیدا می‌کند. در خصوص توسعه رفتارهای کارآفرینانه در برنامه‌های مختلف توسعه، در برنامه پنجم بیشترین سیاست‌ها تنظیم شده است و پس از آن برنامه‌های چهارم و ششم قرار دارد (شکل ۴).

16. Deductive category application

شکل ۴. توزیع فراوانی سیاست‌های تنظیم‌شده برای توسعه رفتارهای کارآفرینانه در برنامه‌های توسعه (منبع: یافته‌های تحقیق)

همچنین برای توسعه نتایج کارآفرینانه بیشترین سیاست‌ها در برنامه ششم و کمترین آن‌ها در برنامه اول توسعه بوده است. سایر برنامه‌ها نیز وضعیت مشابهی دارند (شکل ۵).

شکل ۵. توزیع فراوانی سیاست‌های تنظیم‌شده برای توسعه نتایج کارآفرینانه در برنامه‌های توسعه (منبع: یافته‌های تحقیق)

در هر یک از برنامه‌ها، توجه متفاوت و نسبتاً رو به رشدی به کارآفرینی شده که نتایج بررسی ماده‌ها، بندها و تبصره‌های برنامه‌های شش‌گانه توسعه کشور برای توسعه کارآفرینی در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی سیاست‌های تنظیم‌شده برای توسعه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه کشور

برنامه اول	برنامه دوم	برنامه سوم	برنامه چهارم	برنامه پنجم	برنامه ششم	مؤلفه‌ها (مقوله‌های) اصلی مدل
۲	۱	۲	۶	۲	۶	نگرش‌های کارآفرینانه
۱۲	۱۳	۱۸	۲۶	۳۴	۲۴	رفتارهای کارآفرینانه
۷	۱۲	۱۴	۱۴	۱۳	۲۵	نتایج کارآفرینانه
۲۱	۲۶	۳۴	۴۶	۴۹	۵۵	مجموع سیاست‌ها
---	%۲۳/۸	%۳۰/۷	%۳۵/۳	%۶/۵	%۱۲/۲	نرخ رشد مجموع سیاست‌ها نسبت به دوره قبل

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

(منبع: یافته‌های تحقیق)

نتایج نشان می‌دهد توجه به توسعه کارآفرینی و بیان سیاست‌های متناسب با آن در هریک از برنامه‌های توسعه کشور، نسبت به برنامه قبلی رشد قابل توجهی داشته است؛ به‌طوری که برنامه دوم نسبت به برنامه اول ۲۳/۸ درصد سیاست‌های بیشتری برای توسعه کارآفرینی تنظیم شده است. نرخ رشد سیاست‌های کارآفرینی در سایر برنامه‌ها در جدول ۲ ارائه شده است.

نکته قابل تأمل دیگر توجه به هریک از شاخص‌های توسعه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه است. با توجه به نتایج جدول ۳، از مجموع سیاست‌های در نظر گرفته‌شده برای توسعه کارآفرینی در طول برنامه‌های مختلف، از منظر مؤلفه‌های اصلی مدل توسعه کارآفرینی، بیشترین توجه به رفتارهای کارآفرینانه شده است و ۵۵ درصد از سیاست‌ها به ایجاد یا بهبود رفتارهای کارآفرینانه اختصاص دارد. بعد از آن نتایج کارآفرینانه (۳۷ درصد) و در انتها نگرش‌های کارآفرینانه (۸ درصد) محل توجه بوده است.

نتایج این بخش با نظریه توسعه کارآفرینی متفاوت است؛ به‌طوری که در این نظریه ابتدا نگرش‌های کارآفرینانه شکل گرفته و براساس آن، می‌توان به رفتارها و نتایج مطلوبی برای توسعه کارآفرینی دست یافت (شکل ۱). بنابراین نگرش‌ها منجر به بروز رفتارها و رفتارها نیز به نتایج منتج می‌شوند. بدیهی است سیاست‌گذاری برای توسعه کارآفرینی به‌عنوان راهبردی کلان، در درجه اول مستلزم بهبود نگرش‌ها به کارآفرینی است. این درحالی است که در برنامه‌های توسعه کشور، بیشترین سیاست‌های ارائه‌شده با فاصله زیادی به رفتارهای کارآفرینانه اختصاص دارد و پس از آن بر نتایج کارآفرینانه تأکید شده و فقط ۸ درصد از سیاست‌ها به نگرش‌های کارآفرینانه اختصاص یافته است.

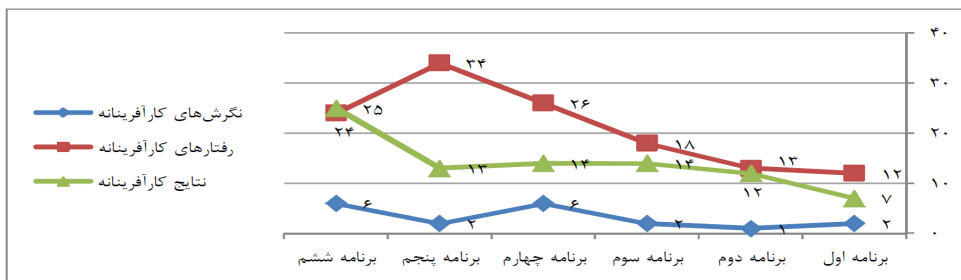
جدول ۳. توزیع فراوانی سیاست‌های کارآفرینی در برنامه‌های توسعه از نظر شاخص‌های مدل کارآفرینی

درصد فراوانی	مجموع سیاست‌ها در هریک از مقوله‌ها	مؤلفه‌ها (مقوله‌های) اصلی مدل
۸٪	۱۹	نگرش‌های کارآفرینانه
۵۵٪	۱۲۷	رفتارهای کارآفرینانه
۳۷٪	۸۵	نتایج کارآفرینانه

(منبع: یافته‌های تحقیق)

جمع‌بندی نتایج تحلیل محتوای قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور نیز نکات شایانی را نمایان می‌کند. نخست آنکه، در بازه زمانی برنامه توسعه اول تا برنامه توسعه ششم، توجه به کارآفرینی افزایش یافته است. دوم آنکه، علی‌رغم افزایش توجه به کارآفرینی از برنامه اول تا ششم، همچنان به نگرش‌های کارآفرینانه توجه کمتری شده است. در واقع ضعف اصلی برنامه‌های توسعه کشور از منظر مدل توسعه کارآفرینی، توجه اندک به بهبود وضعیت نگرش‌های کارآفرینانه است.

در خصوص رفتارهای کارآفرینانه، شکل ۶ به خوبی نشان‌دهنده این است که سیاست‌گذاران به مقوله بهبود رفتارهای کارآفرینانه توجه ویژه‌ای داشته و سیاست‌های بهبود رفتارهای کارآفرینانه از رشد مناسبی برخوردار است. نهایتاً در مورد مؤلفه نتایج کارآفرینانه، علی‌رغم آنکه سیاست‌های تنظیم‌شده برای این مؤلفه کمتر از سیاست‌های تنظیم‌شده برای رفتارهای کارآفرینانه است، تعداد سیاست‌های مرتبط با نتایج کارآفرینانه در برنامه‌های توسعه کشور وضعیت مناسب و مطلوبی ندارد. سیاست‌های مرتبط با بهبود نگرش‌های کارآفرینانه نیز در هر دوره در پایین‌ترین سطح قرار دارد.

شکل ۶. توزیع فراوانی سیاست‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه کشور

(منبع: یافته‌های تحقیق)

جمع‌بندی کلی بخش یافته‌های تحقیق این نکته را آشکار می‌کند که در خصوص وضعیت سیاست‌های ارائه‌شده برای توسعه کارآفرینی در برنامه‌های پنج‌ساله و مقایسه آن با الگوی توسعه کارآفرینی دیده‌بان جهانی کارآفرینی، تناسب چندانی وجود ندارد. این استدلال بر این مبنا شکل می‌گیرد که در این الگو، ابعاد سه‌گانه نگرش‌ها، رفتارها و نتایج کارآفرینانه با یکدیگر در ارتباط مستقیم و فرایندی هستند و براساس نگرش‌های کارآفرینانه، رفتارهای کارآفرینانه شکل می‌گیرد و رفتارهای کارآفرینانه نتایج کارآفرینانه خواهد داشت. بنابراین انتظار می‌رود سیاست‌های توسعه کارآفرینی که در آینده تنظیم می‌شود، نخست بیشتر معطوف به ایجاد و تقویت نگرش‌های کارآفرینانه، پس از آن رفتارهای کارآفرینانه و در انتها نتایج کارآفرینانه باشد.

این در حالی است که مطابق شکل ۶، بیشترین سیاست‌ها به بهبود رفتارهای کارآفرینانه اختصاص داشته و پس از آن به نتایج کارآفرینانه توجه شده و تعداد محدودی از سیاست‌های کارآفرینی بر ایجاد و تقویت نگرش‌های کارآفرینانه متمرکز بوده است. ضمن آنکه در تحلیل نتایج حاصل از منابع بررسی‌شده، فقدان استراتژی توسعه کارآفرینی نیز کاملاً محسوس است.

۶. نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی

هدف پژوهش حاضر ارزیابی جایگاه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه کشور است که به یاری تکنیک تحلیل محتوا پیگیری شد. چالش بزرگ نظام سیاست‌گذاری عمومی کشور چگونگی ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌هاست. برای دستیابی به هدف پژوهش و ارزیابی سیاست‌های توسعه کارآفرینی در برنامه‌های توسعه، از الگوی توسعه کارآفرینی استفاده شد که توسط سازمان دیده‌بان جهانی کارآفرینی ارائه شده و شاخص‌های آن مورد پذیرش و استفاده در کشورهای مختلف بوده است.

بررسی سیاست‌های مرتبط با کارآفرینی در اسناد مختلف سیاست‌گذاری، خصوصاً برنامه‌های اول و دوم توسعه، حاکی از آن است که منظور سیاست‌گذاران از توسعه کارآفرینی عمدتاً ایجاد اشتغال بوده است. این امر تبیین‌کننده دیدگاه حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور است. بدیهی است توجه به شاخص‌های الگوی یادشده می‌تواند مسیرهای جدیدی را برای توسعه کارآفرینی در کشور ایجاد کند.

نتایج این پژوهش نشان داد نگرش کلی به سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی در قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور در راهبردهای تدوین‌شده بیشترین توجه به بهبود رفتارهای کارآفرینانه بوده است؛ در حالی که براساس نظریه توسعه کارآفرینی، برای بهبود رفتارهای کارآفرینانه ابتدا باید نگرش‌های کارآفرینانه تقویت

شود. این مهم در سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی باید مورد توجه قرار گیرد. مهم‌ترین پیشنهاد این پژوهش توجه به نگرش‌های کارآفرینانه و تلاش برای بهبود وضعیت نگرش‌های کارآفرینانه در جامعه از طریق سیاست‌گذاری و تدوین برنامه‌های متناسب با آن است.

با توجه به نتایج به‌دست آمده، توصیه‌های سیاستی معطوف به بهبود نگرش‌های کارآفرینانه است. برای بهبود و تقویت نگرش‌های کارآفرینانه در جامعه می‌توان از نهادها و بازیگران گوناگونی چون نظام آموزشی، فرهنگ عمومی جامعه، نظام اجتماعی و نهادها و روابط حاکم بر آن، رسانه‌ها، عوامل بازار و... بهره‌مند شد. همچنین از آنجا که ابزارهای سیاست‌گذاری کارآفرینی عموماً از نوع ابزارهای سیاستی نرم (مثل آموزش، مشاوره و تقویت شبکه‌ها و روابط اجتماعی) بوده و معمولاً در بلندمدت پیگیری می‌شود، بنابراین سیاست‌های مصوب برای توسعه کارآفرینی نیز باید بر افراد متمرکز باشد؛ درحالی که سیاست‌های موجود بیشتر بر شرکت‌ها تمرکز کرده و بر به‌کارگیری ابزارهای سیاست‌گذاری مانند تأمین مالی، کاهش بوروکراسی، دسترسی به بازار، بهبود رقابت‌پذیری شرکت‌ها و... تأکید دارند.

همچنین برای تقویت نگرش‌های کارآفرینانه می‌توان سیاست‌هایی همچون تقویت فرهنگ کارآفرینانه و اولویت داشتن خوداشتغالی برای افراد، تقویت خودکارآمدی افراد و هشیاری نسبت به فرصت‌های کارآفرینی، توانمندسازی افراد و بهبود وضعیت انواع آموزش‌های رسمی و غیررسمی کارآفرینی، ارائه خدمات مشاوره‌ای و افزایش فرصت یادگیری در فرایند کارآفرینی برای همه افراد، تقویت ویژگی‌های عمومی کارآفرینی در جامعه و توجه به عوامل روان‌شناختی افراد در جهت کارآفرین شدن، ایجاد باورهای مشترک درمورد کارآفرینی، توجه به نقش خانواده در ایجاد و تقویت نگرش‌های کارآفرینانه، الگوسازی از طریق رسانه‌ها، ذهنیت‌سازی و ایجاد الگوی نقش با تأکید بر کارآفرینان موفق، شبکه‌سازی و باور به پیوندهای اجتماعی برای شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینانه و تقویت منزلت اجتماعی کارآفرینان را در نظر داشت.

برپایه فرایند و یافته‌های این پژوهش می‌توان بازاندیشی در محورهای زیر را به پژوهشگران آینده پیشنهاد کرد: «پیگیری هدف تحقیق با طراحی مطالعه‌ای تطبیقی، به‌ویژه در مقایسه با برنامه‌های اجراشده در کشورهای آسیای جنوب غربی یا سایر مناطق»، «طراحی و اجرای پژوهشی با هدف شناسایی میزان دانش و مهارت تدوین و تصویب‌کنندگان برنامه‌های توسعه، از سیاست‌گذاری کارآفرینی و الگوها و استراتژی‌های جهانی آن»، «ارزیابی میزان توجه سیاست‌گذاران به هریک از مراحل سه‌گانه تدوین، اجرا و ارزیابی سیاست‌های کارآفرینانه».

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع

بنابه اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی‌رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

References

- Acs, Z. J., & Szerb, L. (2007). "Entrepreneurship, Economic Growth and Public Policy". *Small Business Economics*, 28, 109-122. [DOI: 10.1007/s11187-006-9012-3]
- Ács, Z. J., & Virgil, N. (2010). "Entrepreneurship in Developing Countries". In ACS, Z. & Audretsch, D. B. (eds.). *Handbook of Entrepreneurship Research*, Chapter 18, Springer (pp.485-514).
- Acs, Z. J., Szerb L., & Autio, E. (2016). "Enhancing Entrepreneurship Ecosystems. A Systems of Entrepreneurship. Approach to Entrepreneurship Policy". In *Global Entrepreneurship and Development Index 2015*. Springer Briefs in Economics. Springer, Cham.
- Adib Haj Bagheri, M., Parvizi, S., & Salsali, M. (2011). *Qualitative research designs*. Tehran: Medical Science Publication. (Persian)
- Adiyia, B., Rademaeker, S. D., Vanneste, D., & Ahebwa, W. M. (2016). "Understanding local entrepreneurship and small enterprises in the tourism–development nexus: The case of western Uganda". *Development Southern Africa*. 34 (1), 105-120. [DOI: 10.1080/0376835X.2016.1259991]
- Ahmed, J. U. (2010). "Documentary Research Method: New Dimensions". *Indus Journal of Management & Social Science*, 4, 1-14. from: https://econpapers.repec.org/article/iijournal/v_3a4_3ay_3a2010_3ai_3a1_3ap_3a1-14.htm
- Anderson, J. E. (2004). *Public policy making*. New York: Houghton Mifflin.
- Anderson, J. E. (2011). *Public Policymaking: An Introduction*. Boston, MA: Cengage.
- Audretsch, D. B. & Thurik, R. (2001). "What is new about the new economy? Sources of growth in the managed and entrepreneurial economies". *Industrial and Corporate Change*, 10, 267-315. [DOI: 10.1093/icc/10.1.267]
- Audretsch, D., Grilo, B. I., & Thurik, A. R. (2007). "Explaining entrepreneurship and the role of policy: A Framework". In Audretsch, D. B. Grilo, I., & Thurik, A. R. (eds.). *Handbook of Research on Entrepreneurship Policy* (pp. 1-17). Cheltenham: Edward Elgar.
- Baldwin, J. (1999). *A Portrait of Entrants and Exits*. Research Paper No. 121. Micro-Economic Analysis Division. Ottawa: Statistics Canada. June.
- Bosma, N., Jones, K., Autio, E., & Levie, J. (2008). *Global Entrepreneurship Monitor 2007 executive report*. London: Global Entrepreneurship Research Association.
- Cavanagh, S. (1997). "Content analysis: concepts, Methods and applications". *Nurse*

- Researcher*, 4(3), 5-18. [DOI: 10.7748/nr1997.04.4.3.5.c5869]
- Danayifard, H. (2009). "The methodology of designing the national entrepreneurship plan: a conceptual framework". *Journal of Entrepreneurship Development*, 2(6), 125-155. from: https://jed.ut.ac.ir/article_22855.html (Persian)
- Danayifard, H., Foroohi, M., & Salehi, A. (2007). "Improving entrepreneurship in Iran: a study on the role of government". *Iranian Journal of Trade Studies*, 12(42), 221-162. from: <http://ensani.ir/fa/article/7488/> (Persian)
- Faham, E., & Parhizkar, M. (2018). "Developing entrepreneurship in the policies and plans of the country". *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 6(22), 48-66. from: http://www.jmsp.ir/article_59873.html (Persian)
- Figuroa-Armijos, M., & Johnson, Thomas G. (2016). "Entrepreneurship policy and economic growth: Solution or delusion? Evidence from a state initiative". *Small Business Economics*, 47(4), no. 11, 1033-1047. [DOI: 10.1007/s11187-016-9750-9]
- Foss, L., Henry, C., Ahl, H., & Mikalsen, G. H. (2018). "Women's entrepreneurship policy research: a 30-year review of the evidence". *Small Business Economics*. 1-21. [DOI: 10.1007/s11187-018-9993-8]
- Gall, M., Borg, W., & Gall, J. (2007). *Educational research: an introduction* (translated into Farsi by Ahmadreza Nasr). Tehran: Shahid Beheshti University Press. (Persian)
- Hart, D. M. (ed.) (2003). *The Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, Start-ups, and Growth in the U.S. Knowledge Economy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Henrekson, M., & Stenkula, M. (2010). "Entrepreneurship and Public Policy". In ACS, Z., & Audretsch, D. B. (eds.). *Handbook of Entrepreneurship Research*, Chapter 21, Springer (pp. 595-637). [DOI: 10.1007/978-1-4419-1191-9_21]
- Henry, C., Orser, B., Coleman, B., & Foss, L. (2017). "Women's Entrepreneurship Policy: a 13 Nation Cross-Country Comparisons". *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 9(3), 206-228. [DOI: 10.1108/IJGE-07-2017-0036]
- Hoffmann, A. N. (2007). "A rough guide to entrepreneurship policy". In Audrestch, D. B., Grilo, I., & Thurik, A. R. (eds.). *Handbook of Entrepreneurship Research*, Chapter 8 (pp. 140-172). https://econpapers.repec.org/bookchap/elgeechap/3856_5f8.htm
- Hölzl, W. (2010). "The Economics of Entrepreneurship Policy: Introduction". *Journal of Industry, Competition and Trade*, 103, 187-197. [DOI: 10.1007/s10842-010-0088-8]
- Jafari Moghadam, S. (2017). "Entrepreneurship Policy in Iran". In Rezaei, S., Dana, L. & Ramadani, V. (eds.). *Iranian Entrepreneurship: Deciphering the Entrepreneurial*

Ecosystem in Iran and in the Iranian Diaspora, Chapter 1, Springer (pp. 15-40).

- Keshavarz, M. (2018). "Analyzing the factors and causes of developing rural entrepreneurship in Iran using meta-analysis". *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 2(4), 765-778. [DOI: [10.22059/IJAEDR.2018.243561.668504](https://doi.org/10.22059/IJAEDR.2018.243561.668504)] (Persian)
- Lundström, A., & Stevenson, L. (2002). *On the Road to Entrepreneurship Policy*. Volume 1 of the Entrepreneurship Policy for the Future Series. Örebro: FSF.
- Lundstrom, A., & Stevenson, L. (2005). *Entrepreneurship Policy: Theory & Practice*. Kluwer Academic Publishers.
- Lundström, A., Vikström, F. M., Meuleman, M., Glodek, Storey, D., & Kroksgård, A. (2017). "Measuring the Costs and Coverage of SME and Entrepreneurship Policy: A Pioneering Study". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(4), 941-957. [DOI: [10.1111/etap.12037](https://doi.org/10.1111/etap.12037)]
- Mintrom, M., & Luetjens, J. (2017). "Policy entrepreneurs and problem framing: The case of climate change". *Environment and Planning C: Politics and Space*, 1-16. [DOI: [10.1177/2399654417708440](https://doi.org/10.1177/2399654417708440)]
- Mintrom, M., Salisbury, C., & Luetjens, J. (2014). "Policy entrepreneurs and promotion of Australian state knowledge economies". *Australian Journal of Political Science*, 49(3), 423-438. [DOI: [10.1080/10361146.2014.934657](https://doi.org/10.1080/10361146.2014.934657)]
- Moghimi, S. M., Taleghani, Gh., Rameanpoor Nargesi, Gh., & Davari, A. (2011). "Forwarding the macro and micro policies of improving national entrepreneurship". *Journal of Business Management*, 3(2), 133-148. from: https://jibm.ut.ac.ir/article_23931.html (Persian)
- Momenirad, A., Aliabadi, Kh., Fardanesh, H., & Mozayeni, N. (2013). "Analyzing the qualitative content of the research procedure: nature, stages, and the validity of the findings". *Educational Measurement*, 4(14), 187-222. from: https://jem.atu.ac.ir/article_92.html (Persian)
- Neondorf, Kimberly A. (2002). *The Content analysis guidebook*. London: sage pub.
- Norback, J., Persson, I., & Douhan, R. (2014). "Entrepreneurship Policy and Globalization". *Journal of Development Economics*, 110, 22-38. [DOI: [10.1016/j.jdeveco.2014.04.006](https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2014.04.006)]
- Page, S. J., Hartwell, H., Johns, N., Fyall, A., Ladkin, A. & Hemingway, A. (2017). "Case study: Wellness, tourism and small business development in a UK coastal resort: Public engagement in practice". *Tourism Management*, 60, 466-477. [DOI: [10.1016/j.tourman.2016.12.014](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.12.014)]

- Qian, H., & Li, H. (2008). "The impact of sector specialization on Entrepreneurial Activity". *Public Policy in an Entrepreneurial Economy*, 95-115. [DOI: [10.1007/978-0-387-72663-2_4](https://doi.org/10.1007/978-0-387-72663-2_4)]
- Redford, D. T. (2012). *Entrepreneurship and Public Policy for today and tomorrow's Portuguese Republic*. Working paper, Portuguese Studies Program, University of California, Berkeley.
- Reynolds, P. D., Bosma, N., Autio, E. (2005). "Global entrepreneurship monitor: data collection design and implementation 1998-2003". *Small Business Economics*, 24, 205-231. [DOI: [10.1007/s11187-005-1980-1](https://doi.org/10.1007/s11187-005-1980-1)]
- Reynolds, P. D., Hay, M. & Camp, S. M. (1999). *GEM, Executive Report*. Babson College, Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership and the London Business School.
- Rigby, J., & Ramlogan, R. (2013). *The Impact and Effectiveness of Entrepreneurship Policy*. CA: Nesta.
- Rocha, H., & Birkinshaw, J. (2007). "Entrepreneurship Safari: A Phenomenon-Driven Search for Meaning". *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 33, 205-255. [DOI: [10.1561/03000000016](https://doi.org/10.1561/03000000016)]
- Ross, B., Mawson, S., & Mason, C. (2017). "Myth-busting and entrepreneurship policy: the case of high growth firms". *Entrepreneurship & Regional Development*. 375-397. [DOI: [10.1080/08985626.2017.1291762](https://doi.org/10.1080/08985626.2017.1291762)]
- Shane, S. A. (2008). *The Illusions of Entrepreneurship*. New Haven and London: Yale University Press.
- Shankar, R. K., & Nithyananda, K. V. (2017). "Developing Entrepreneurship Policy in India: Looking for Order in Chaos". *Twelfth Biennial Conference on Entrepreneurship*. (pp. 185-192).
- Shokri, Z., Danayifard, H., Kheirgo, M., Fani, A. (2018). "Evaluating the quality of general prospects in Iran: an exploratory study using meta-integration". *Quarterly Journal of Public Organizations Management*, 6(2), 79-94. from: http://ipom.journals.pnu.ac.ir/article_4575.html (Persian)
- Singer, S. (2007). "Policy Environment for Promoting Entrepreneurship in Croatia". *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 939-958. [DOI: [10.1080/1331677X.2015.1084237](https://doi.org/10.1080/1331677X.2015.1084237)]
- Stevenson, I., & Lundström, A. (2007). "Dressing the emperor: the fabric of entrepreneurship policy". In Audretsch, D. B., Grilo, I. & Thurik, A. R. (eds.). *Handbook of Research on Entrepreneurship Policy* (pp. 94-130). Cheltenham: Edward Elgar. from: https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/3856_6.html

The Deputy of developing entrepreneurship and labor. (2016). *A survey of entrepreneurship system in Iran, the first report: understanding the status-quo based on GEI indexes*. Tehran: Ministry of Cooperatives, Labor, and Social Welfare. (Persian)

The Iran's Global Entrepreneurship Watch (2012). *A management report of the fifth evaluation plan of entrepreneurship indexes in Iran based on the GEM model*. Tehran: Ministry of Labor and Social Affairs. (Persian)

The Legal Documents of the First to the Sixth Economic, Social, and Cultural Programs of IRI. Tehran: The Center of Islamic Parliament Research. (Persian)

Wang, D., & Ap, J. (2013). "Factors affecting tourism policy implementation: A conceptual framework and a case study in China". *Tourism Management*, 36, 221-233. [DOI: [10.1016/j.tourman.2012.11.021](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.11.021)]